

**СПРАВЕДЛИВА ВАРТІСТЬ У КОНТЕКСТІ
МСФЗ 13 «ОЦІНКА ЗА СПРАВЕДЛИВОЮ ВАРТІСТЮ»**

(Представлено д.е.н., проф. Легенчуком С.Ф.)

Досліджено основні положення МСФЗ 13 «Оцінка за справедливою вартістю», а також проведено їх критичний аналіз. Здійснено порівняння попередньої та нової дефініції поняття «справедлива вартість», на основі чого виділено недоліки попереднього визначення, окреслено характерні ознаки і переваги нової дефініції, наведеної в МСФЗ 13 «Оцінка за справедливою вартістю». Доведено, що нове трактування поняття «справедлива вартість» є більш вузьким і точним від попереднього, роз'яснює питання предмета, суб'єктів операції, а також дати її виконання. Представлено схему здійснення оцінки за справедливою вартістю, а також модель визначення справедливої вартості відповідно до МСФЗ 13 «Оцінка за справедливою вартістю». Досліджено методи оцінки за справедливою вартістю та її ієрархію. На основі здійсненого аналізу положень МСФЗ 13 «Оцінка за справедливою вартістю» виділено окремі його недоліки, серед яких ключовим є невизначеність стандартом випадків, в яких повинна застосовуватися справедлива вартість.

Ключові слова: справедлива вартість; оцінка; Міжнародні стандарти фінансової звітності.

Постановка проблеми. На сьогодні дані, що наводяться у фінансовій звітності, шораз менше спираються на концепцію історичної вартості, а мають більше бути пов'язані зі справедливою вартістю. Свідченням цього є впровадження у 2011 р. Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» (далі – МСФЗ (IFRS) 13), який в цілому присвячений проблематиці справедливої вартості. Метою даного стандарту є представлення єдиного підходу до інтерпретації категорії справедливої вартості, а також теоретичних засад її визначення для елементів фінансової звітності, що підлягають даній категорії оцінки. Введення такої категорії, як справедлива вартість до оцінки, з одного боку, є виходом назустріч очікуванням інвесторів, з другого – негативно впливає на якість фінансової звітності. Суб'єктивізм, який є невід'ємною частиною можливих виборів методів визначення справедливої вартості, може спричинити ситуацію, в якій фінансова звітність, де застосовано оцінку за справедливою вартістю, може втратити свою здатність до порівняння і достовірності. Варто звернути увагу на те, що на рівні міжнародного регулювання бухгалтерського обліку не було розроблено такої комплексної основи оцінювання для жодної іншої концепції оцінки, що можна трактувати дwoяко: по-перше, як підтвердження переваги у придатності оцінки за справедливою вартістю над іншими оцінками, по-друге, як підтвердження складності її визначення та незрозумілості для широкого кола користувачів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням положень МСФЗ (IFRS) 13 присвячені праці таких вітчизняних вчених і науковців, як: О.О. Бородіна, І.Бурденко, Е.С. Дружиловської, О.В. Іванової, Л.О. Кирильєвої, О.Г. Кореневої, І.Макаренко, Т.А. Наумової, М.Л. Пятова, К.Рушін, П.Скочипец, І.Б. Чернікової та інших. Однак, не применшуючи ролі проведених досліджень, варто відмітити, що недослідженими на сьогодні залишаються нові аспекти обліку справедливої вартості, що введени МСФЗ (IFRS) 13.

Метою дослідження є визначення основних положень МСФЗ (IFRS) 13, їх критичний аналіз серед вітчизняних та зарубіжних вчених з метою встановлення сутності концепції справедливої вартості в системі бухгалтерського обліку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Головною метою розробки стандарту була необхідність спрощення процедури оцінки, а також уніфікації методології оцінки справедливої вартості, оскільки багато МСФЗ вимагали застосування такої оцінки. До цього часу положення окремих стандартів вимагали або допускали можливість оцінки конкретних статей активів або пасивів за справедливою вартістю. Проте ці положення не були узгоджені між собою.

© В.В. Свіцельська, 2015 а І.Макаренко, головна ідея МСФЗ (IFRS) 13 полягає у тому, що стандарт пояснює, як конкретно оцінювати справедливу вартість різних активів, зобов'язань, інструментів власного капіталу з урахуванням різного ступеня достатності і достовірності ринкової інформації [2]. Крім того, ще однією вагомою причиною розробки стандарту була необхідність наближення положень МСФЗ у сфері справедливої вартості до положень US GAAP. Варто зазначити, що основою для розробки

МСФЗ (IFRS) 13 став американський стандарт SFAS 157 «Оцінка справедливої вартості» (далі – SFAS 157).

Дефініція поняття «справедлива вартість» підлягала багаторазовій критиці серед вчених і науковців. МСФЗ (IFRS) 13 уніфікував дефініцію поняття «справедлива вартість» для всіх МСФЗ та МСФО (крім МСФЗ 2 та МСБО 17), що дозволяють застосовувати таку оцінку. Внаслідок уведення МСФЗ (IFRS) 13 нова дефініція справедливої вартості замінює її попереднє трактування в таких стандартах МСФЗ: 1, 3, 4, 5, 9, а також у МСБО: 2, 16, 18, 19, 20, 21, 32, 40. Введення до всіх МСФЗ єдиної дефініції має за мету збільшення єдності і порівняння оцінки за справедливою вартістю.

Згідно з SFAS 157, справедлива вартість визначається як ціна, що була б отримана за продаж активу чи сплачена за передачу зобов'язання у звичайній операції між учасниками ринку на дату оцінки [10]. Після введення МСФЗ (IFRS) 13 дефініція поняття «справедлива вартість» є аналогічною в американських стандартах та МСФЗ. До моменту введення МСФЗ (IFRS) 13 справедлива вартість становила суму, за якою можна обміняти актив або погасити заборгованість в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

Дефініція поняття «справедлива вартість», наведена у МСФЗ 13, відрізняється від дефініції, що раніше визначалася у МСФЗ. Існує декілька ключових різниць між попередньою дефініцією справедливої вартості та її новою версією, що наведені на рисунку 1.

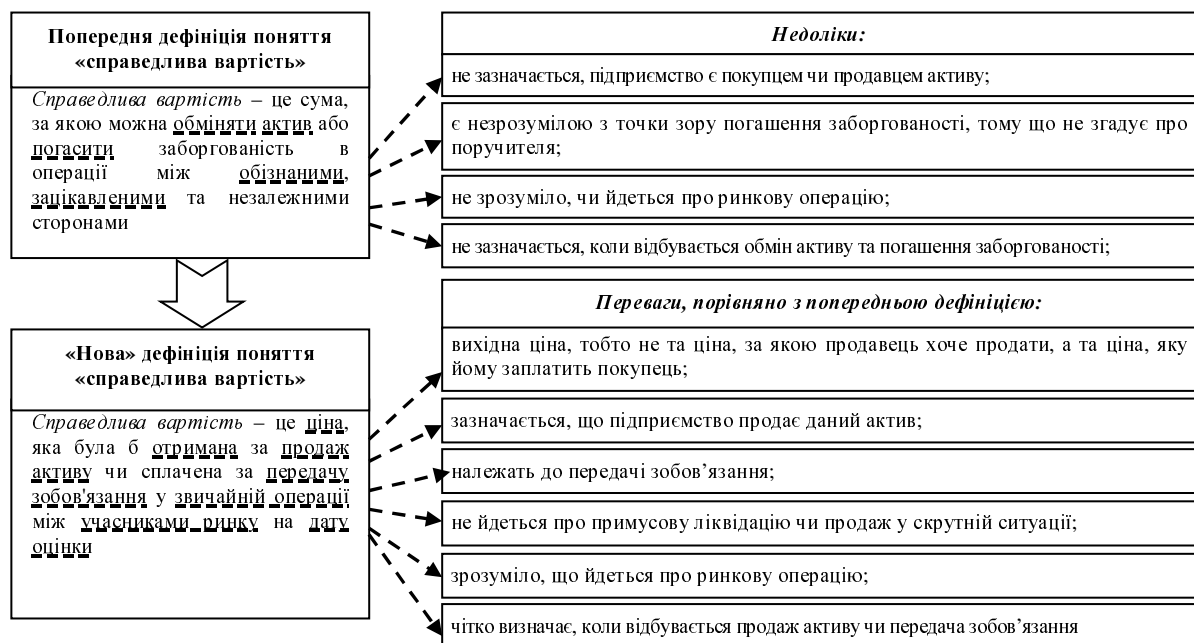

Рис. 1. Порівняння попередньої дефініції поняття «справедлива вартість» з новою дефініцією, наведеною в МСФЗ (IFRS) 13

Можна зробити висновок, що нова дефініція поняття «справедлива вартість» є більш вузькою і точною, ніж попередня, роз'яснює питання предмета, суб'єктів операції, а також дати її виконання. Таким чином, варто відмітити важливі елементи, що містить нова дефініція поняття «справедлива вартість» згідно з МСФЗ (IFRS) 13:

- вихідна ціна;
- продаж активу (передача зобов'язань);
- звичайна операція;
- учасники ринку;
- дата оцінки.

Справедлива вартість – це вже не сума, а ціна, що відповідає вихідній ціні. У випадку складника активу – це ціна продажу (не обміну і не купівлі), у випадку зобов'язання – це передача (а не погашення).

Характерною ознакою, що відрізняє нову дефініцію від попередньої, є також однозначне віднесення до ринку. Операція, про яку говориться в дефініції, відбувається між учасниками ринку. Таким чином, підкреслено, що ключовим в оцінці є погляд з боку ринку, а не даної фірми. В новому визначенні вказано також, що операція продажу активу або сплати за зобов'язання повинна бути здійснена на дату оцінки. Попередня дефініція справедливої вартості фактично вимагала змін і, опираючись в процесі оцінки лише на таку дефініцію (що було, на жаль, частою практикою), визначалася справедлива вартість, яка не виконувала умови достовірності даних, що оприлюднювалися.

З дефініції поняття «справедлива вартість» можна побудувати схему здійснення оцінки за справедливою вартістю (рис. 2).

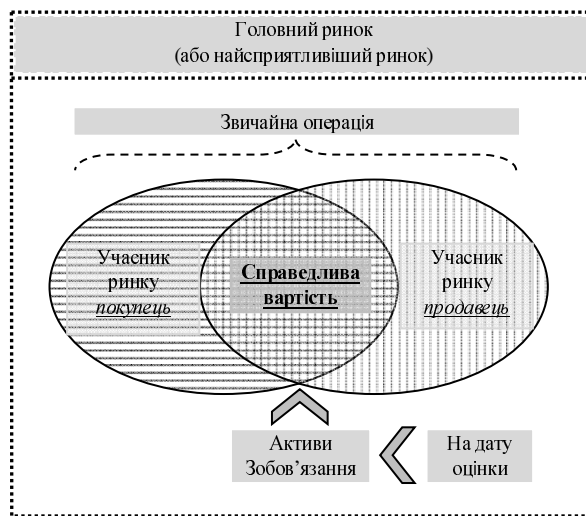

Рис. 2. Схема оцінки за справедливою вартістю

На основі рисунка 2 можемо дати відповіді на ключові питання щодо справедливої вартості, зокрема: що може бути оціненим за справедливою вартістю, хто оцінює справедливу вартість, як, де і коли відбувається операція справедливої вартості.

Оціненим за справедливою вартістю може бути:

- окремий актив або зобов'язання;
- група активів, група зобов'язань або група активів та зобов'язань.

Крім того, за справедливою вартістю можуть оцінюватися і власні інструменти капіталу суб'єкта господарювання, для яких також застосовується МСФЗ (IFRS) 13.

Оцінює справедливу вартість конкретного активу чи зобов'язання суб'єкт господарювання, який бере до уваги ті характеристики активу чи зобов'язання, які учасники ринку взяли б до уваги, встановлюючи ціну даного активу чи зобов'язання на дату оцінки.

Зокрема, до таких характеристик належать:

- стан та місце розташування активу;
- обмеження, якщо вони є, на продаж або використання активу.

Суб'єктам господарювання слід звертати увагу на учасників ринку, яким притаманні такі характеристики (рис. 3).

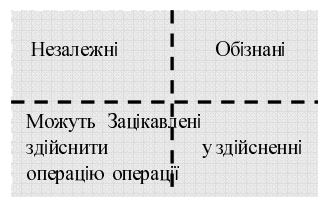

Рис. 3. Характеристика учасників ринку

Крім того, варто також зазначити, що учасники ринку діють у своїх економічних інтересах, якими є: максимізація вартості активів; мінімізація вартості зобов'язання.

Оцінка справедливої вартості припускає, що актив або зобов'язання обмінюється між учасниками ринку у звичайній операції продажу активу або передачі зобов'язання на дату оцінки за нинішніх ринкових умов.

Відповідно до МСФЗ (IFRS) 13, *звичайна операція* – це операція, що передбачає відкрите пропонування на ринку протягом періоду до дати оцінки для здійснення маркетингової діяльності, яка є звичайною та звичною для операцій з такими активами або зобов'язаннями; це невимущена операція (тобто, не примусова ліквідація чи продаж у скрутній ситуації) [6].

Операція продажу активу або передачі зобов'язання відбувається на головному ринку, а за його відсутності – на найсприятливішому ринку для цього активу або зобов'язання.

Згідно з МСФЗ (IFRS) 13, *головний ринок* – це ринок з найбільшим обсягом та рівнем активності для даного активу чи зобов'язання [6]. Натомість під *найсприятливішим ринком* слід розуміти ринок, який максимізує суму, яка була б отримана за продаж активу або мінімізує суму, яка була б сплачена за

передачу зобов'язання, після вирахування всіх витрат на операцію та транспортних витрат. В більшості випадків ціни на обох ринках будуть однаковими [6].

Вхідні дані – припущення, якими користувалися б учасники ринку, встановлюючи ціну активу чи зобов'язання, в тому числі припущення про ризик, такі як:

а) ризик властивий певній методиці оцінювання, що використовується для оцінки справедливої вартості (наприклад, модель ціноутворення);

б) ризик, властивий вхідним даним для методики оцінювання [6].

Варто зазначити, що МСФЗ (IFRS) 13 є нетиповим стандартом, оскільки не містить ні вказівок, ні вимог, які визначають, коли необхідно застосовувати справедливу вартість. Регулює виключно спосіб визначення справедливої вартості, у випадку коли інший стандарт цього вимагає, а також визначає додаткові вимоги в сфері надання вибраної інформації, що стосується статей фінансової звітності, оцінених за справедливою вартістю. Стандарт містить детальний перелік статей балансу, що оцінюються за справедливою вартістю.

Відповідно до стандарту, справедлива вартість визначається згідно з такою моделлю:

• **Крок 1:** визначення конкретного активу або зобов'язання, що підлягає оцінці.

• **Крок 2:** для нефінансового активу – визначення підстави оцінювання, що відповідає його найвигіднішому та найкращому використанню.

• **Крок 3:** визначення головного (або найсприятливішого) ринку для активу чи зобов'язання.

• **Крок 4:** вибір відповідної методики оцінювання та вхідних даних.

Відсутність на ринку котированої ціни призводить до необхідності визначення справедливої вартості за допомогою методів оцінки вартості (рис. 4).

Ринковий підхід		
	<ul style="list-style-type: none"> Ціна є котированою на активному ринку 	
Вхідні дані 1-го рівня	<ul style="list-style-type: none"> Ціна стосується ідентичних активів або зобов'язань. Ціна є найнадійнішим свідченням справедливої вартості і має бути використана без коригування 	<p>Дохідний підхід (наприклад, дискontовані грошові потоки)</p> <ul style="list-style-type: none"> Безпосередньо ідентифіковані грошові потоки
		<p>Витратний підхід (поточна вартість заміщення)</p> <ul style="list-style-type: none"> Відсутня ринкова ціна на ідентичний актив. Необхідним є коригування ціни
Вхідні дані 2-го рівня	<ul style="list-style-type: none"> Дані, що спостерігаються прямо або опосередковано. Необхідним є коригування ціни 	<ul style="list-style-type: none"> Дані, що спостерігаються прямо або опосередковано. Рідко застосовується на практиці
		<ul style="list-style-type: none"> Дані, які спостерігаються прямо або опосередковано. Рідко застосовується на практиці
Вхідні дані 3-го рівня	<ul style="list-style-type: none"> Дані у вільному доступі відсутні. Використання закритих вхідних даних. Необхідним є коригування ціни 	<ul style="list-style-type: none"> Дані у вільному доступі відсутні. Використання закритих вхідних даних
		<ul style="list-style-type: none"> Дані у вільному доступі відсутні. Використання закритих вхідних даних

Рис. 4. Методи оцінки та ієрархія справедливої вартості

Наведені методи оцінки справедливої вартості повинні максимізувати використання відкритих вхідних даних та мінімізувати використання закритих вхідних даних, що дозволить підвищити рівень достовірності оцінки за справедливою вартістю.

З наведеного вище можна зробити висновок, що справедлива вартість – це вартість, яка базується на різних даних, відповідне застосування яких може принести різні результати. Необхідно пам'ятати, що момент здійснення оцінки (на день складання фінансової звітності) є віддаленим у часі від оприлюднення інформації зацікавленим користувачам, у зв'язку з чим оприлюднені дані можуть втратити свою актуальність.

Вважаємо за доцільне навести погляди вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно положень МСФЗ (IFRS) 13. Необхідно відмітити, що лише незначна кількість українських вчених і науковців здійснили критичний аналіз у своїх дослідженнях положень МСФЗ (IFRS) 13.

Такі вчені, як Л.О. Кирильєва, І.Б. Чернікова та Т.А. Наумова зазначають, що МСФЗ (IFRS) 13 не говорить про те, коли необхідно визначити справедливу вартість або проводити додаткову оцінку справедливої вартості. Також вчені підкреслюють, що «незважаючи на те, що проект націлений на зближення МСФЗ та US-GAAP в частині способу визначення справедливої вартості, деякі розбіжності все-таки залишаються, враховуючи підхід до питання про те, коли необхідно оцінювати справедливу вартість, а також випадків, коли можливе визнання збитків першого дня» [5, с. 60].

Значний аналіз положень МСФЗ (IFRS) 13 здійснено російськими авторами. Так, наприклад, російський науковець Е.С. Дружиловська відмічає, що запроваджений стандарт не є ідеальним, містить

ряд протиріч і відкритих питань. Зокрема, автор звертає увагу на те, що деякі регламентації МСФЗ (IFRS) 13 ототожнюють справедливу і ринкову вартість, натомість інші положення стандарту, навпаки, розмежовують вказані види оцінки. Як зазначає автор, відповідно до п. Б.2, мета оцінки справедливої вартості полягає у визначенні ціни, за якою відбувалася б звичайна операція продажу активу або передачі зобов'язання між учасниками ринку на дату оцінювання за нинішніх ринкових умов, що свідчить про ототожнення справедливої вартості з ринковою. Натомість, згідно з п. 62, Б.5–Б.11 МСФЗ (IFRS) 13, для визначення справедливої вартості можуть використовуватися ринкова вартість, поточна вартість заміщення або дисконтована вартість. На основі даних положень автор робить висновок, що справедлива вартість і ринкова не є синонімами [3, с. 5].

На таку ж неточність в положеннях МСФЗ (IFRS) 13 звертає увагу інший російський вчений О.В. Іванова, яка на основі здійсненого аналізу положень даного стандарту в своїй дисертаційній роботі зазначає, що в загальному випадку справедлива вартість для бухгалтерської оцінки є ринковою концепцією, проте дані поняття не еквівалентні одне одному, оскільки під час оцінки справедливої вартості для цілей бухгалтерського обліку застосовується трирівнева ієрархія вхідних даних. Дані першого рівня – це ринкові ціни на ідентичні активи, що формуються на активних ринках. До даних другого рівня належать ціни ідентичних активів на неактивних ринках, а також ціни на подібні активи. На третьому рівні – дані, що не підтверджені ринковою інформацією і базуються на власній інформації підприємства, що складає звітність [4, с. 26–27].

На думку російського вченого М.Л. Пятова [7], положення МСФЗ (IFRS) 13 мають дуже абстрактний характер і при цьому вони є досить складними як для розуміння, так і для застосування на практиці. Вчений зазначає, що в офіційному російському перекладі тексту МСФЗ (IFRS) 13 визначення поняття «справедлива вартість», яке наводиться в п. 9 стандарту та в Додатку А «Визначення термінів», різняться між собою в частині характеру операції, що відбувається між учасниками ринку на дату оцінки. Такі відмінності пов'язані з особливостями перекладу з англійської мови, оскільки в оригінальній версії стандарту дані визначення повністю співпадають.

Російський вчений О.О. Бородін піддав критиці МСФЗ (IFRS) 13 в частині встановленої стандарту ієрархії справедливої вартості, яка визначає джерелом справедливої вартості інвестиційної нерухомості 1-го рівня ціну операцій з аналогічними об'єктами. В своїй дисертаційній роботі вчений обґрунтував неможливість здійснення такого підходу, особливо в Російській Федерації через відсутність активного ринку інвестиційної нерухомості [1, с. 17–18].

Польський дослідник К.Рушін (K.Rusin) вважає, що одним із найважливіших і найбільш проблемним питанням є прийняття вихідної ціни в дефініції поняття «справедлива вартість», введеного МСФЗ (IFRS) 13. Введення вихідної ціни як показника до визначення справедливої вартості було спрямоване на виключення суб'єктивного погляду підприємства та замінити його на об'єктивний погляд учасників ринку. Проте на практиці такий підхід можливий лише за умови визначення справедливої вартості для нематеріального активу. У випадку матеріальних активів невзяття до уваги місця знаходження активу, його стану, додаткових витрат, які зазнаються при продажу чи купівлі даного активу призводить до спотворення результату оцінки [8].

На думку польського дослідника П.Скоципец (P.Skoczypiec), МСФЗ (IFRS) 13 точно не розвіє всіх сумнівів, пов'язаних з оцінкою справедливої вартості, проте полегшить контроль самого процесу. Даний стандарт не вводить нових обов'язків при визначенні справедливої вартості, але усуває суперечності, що існують в інших стандартах, а також гармонізує форму презентації інформації [9, с. 165].

Таким чином, проаналізувавши основні положення МСФЗ (IFRS) 13, можна відмітити, на нашу думку, окремі його недоліки:

- в стандарті наводяться дефініція поняття «справедлива вартість», етапи її визначення та розкриття інформації, проте відсутні положення щодо сфери застосування справедливої вартості, тобто не окреслено, в яких випадках повинна застосовуватися справедлива вартість;

- відповідно до нової дефініції справедливої вартості, до уваги береться вихідна ціна, яка відображає перспективу продавця, а не покупця, тобто при визначенні справедливої вартості враховується той факт, що підприємство володіє вже даним складником активу чи зобов'язанням. Справедлива вартість відповідного складника активу буде становити ціну, яка була б отримана у випадку його продажу на день оцінки;

- використання вихідної ціни щодо зобов'язань також є проблемним питанням, оскільки працівники, які складають фінансову звітність, а також її користувачі можуть вважати дану ціну менш відповідною, порівняно з більш широко вживаною ціною погашення заборгованості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У МСФЗ (IFRS) 13 систематизовано і уніфіковано принципи оцінки справедливої вартості, що впливає на гармонізацію і стандартизацію фінансової звітності на міжнародному рівні.

Аналізований стандарт не вводить ані нових вимірювань справедливої вартості, ані нових вимог щодо застосування справедливої вартості, не визначає, коли підприємство повинно оцінювати складові

активів, зобов'язань і власні інструменти капіталу за справедливою вартістю, але усуває неузгодженості, що існують в інших стандартах, а також гармонізує форму розкриття інформації про справедливу вартість.

Можна з упевненістю стверджувати, що розроблений детально в частині оцінки справедливої вартості стандарт стане інформаційним джерелом для вирішення багатьох суперечливих питань щодо справедливої вартості.

Список використаної літератури:

1. *Бородин О.А.* Методы и инструментарий бухгалтерской оценки инвестиционной недвижимости в процессе составления финансовой отчетности : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / *Олег Алексеевич Бородин*. – М., 2014. – 27 с.
2. *Бурденко І.* Справедлива вартість в оцінці фінансових інструментів : вимоги Міжнародних стандартів фінансової звітності / *І.Бурденко, І.Макаренко* // Вісник НБУ. – 2014. – № 2. – С. 44–51.
3. *Дружиловская Э.С.* Справедливая стоимость: проблемы и перспективы использования в бухгалтерском учете / *Э.С. Дружиловская* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sisupr.mrsu.ru/2013-4/PDF/druzhilovskaya_je_s_.pdf.
4. *Иванова О.В.* Развитие методического обеспечения реализации концепции справедливой стоимости в системе учета и анализа организации : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.12 / *Иванова Ольга Витальевна*. – Ростов н/Д., 2014. – 224 с.
5. *Кирильєва Л.О.* Проблемні аспекти переходу підприємств України на міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) у сучасних умовах / *Л.О. Кирильєва, І.Б. Чернікова, Т.А. Наумова* // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2011. – Вип. 2. – С. 55–61.
6. МСФЗ (IFRS) 13 «Оцінка справедливої вартості» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
7. *Пятов М.Л.* Справедливая стоимость как предмет МСФО (IFRS) 13 / *М.Л. Пятов* // БУХ.1С : Интернет-ресурс для бухгалтеров – 2001. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buh.ru/articles/documents/17838/>.
8. *Rusin K.* A jednak pechowa 13 – czyli rok od wejścia w życie MSSF 13 / *K.Rusin* // Nieruchomości. – 2014. – № 2.
9. *Skoczypiec P.* Zmiany w MSR/MSSF i ich wpływ na sporządzanie sprawozdań finansowych / *P.Skoczypiec* // Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej Nr 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sknkonto.ue.poznan.pl/upload/materialy/publikacja-rwp-2013.pdf>.
10. Statement of Financial Accounting Standards 157 «Fair Value Measurements» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fasb.org/cs/BlobServer?blobkey=id&blobwhere=1175823288587&blobheader=application/pdf&blobcol=urldata&blobtable=MungoBlobs>.

СВИЦЕЛЬСЬКА Вікторія Вікторівна – аспірант кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– справедлива вартість у системі бухгалтерського обліку.

Тел.: (096)982–72–12.

E-mail: wiktoria.swicelska@gmail.com.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2014.